MBD 2017, 6 (3): 709 – 718

MESLEKİ BİLİMLER DERGİSİ
ISSN: 2146 - 7420
www.meslekibilimler.com

Bu çalışma 'Eski Türk Kentlerinde Ekolojik Parametrelerin Yerleşim Üzerine Etkilerinin İrdelenmesi, Beypazarı Kent Merkezi Örneği' isimli doktora tezinden türetilmiştir.

MAKALE HAKKINDA

Geliş:

EKİM 2017

Kabul:

ARALIK 2017

EKOLOJİK PARAMETRELERE DAYALI YERLEŞİMLERİN ÖZELLİKLERİ, ESKİ TÜRK KENTLERİ VE BEYPAZARI KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

CHARACTERISTICS OF SETTELEMENTS BASED ON ECOLOGICAL PARAMETERS, OLD TURKISH CITIES AND THE EXAMPLE OF BEYPAZARI CITY CENTER

Filiz ÇETİNKAYA KARAFAKI[a]

Öz

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen kentsel yerleşmelerin enerji ihtiyacı sonuçları çevre üzerinde olumsuz olan teknolojiler kullanılarak karşılanmakta ve bu durum yerleşmelerin doğal çevreye olan entegrelerini ciddi şekilde bozmaktadır. Kentlerde giderek artan ekolojik bozulmalar (küresel iklim değişikliği, kaybolan orman alanları, azalan ve kirlenen su kaynakları, kirli hava, azalan tarım alanları, kentlerde oluşan ısı adası, küresel ısınma vb.) kentleri içinde yaşanması oldukça güç alanlar haline getirmektedir.

Oysa ki geçmiş dönemlerde yaşayan birçok toplum, kent yerleşimlerini ekolojik parametrelere dayalı planlayarak yaşanabilir bir çevreyi ve sürdürülebilir kaynak yönetimini başarmıştır. Birçok eski Türk yerleşiminde de görülen bu planlama anlayışı yeni dönem kent planlarının ekolojik temelli yapılması gerekliliğine başarılı birer örnek teşkil etmektedir ve bu örneklerin geleceğin çevre dostu kentlerine ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu düşünce çerçevesinde çalışmada ekolojik parametrelerin yerleşimler üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmış ve konu Beypazarı kent merkezinde örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Ekolojik Parametreler, Eski Türk Yerleşimleri, Beypazarı

Abstract

The results of energy consumption need of urban settlements in particularly developing countries have been met by technologies which have detrimental effects of environment and it causes to serious disruption for integrating of settlements to the natural environment. The increasing of ecological disruption in cities such as global climate change, lost forest areas, declining and polluted water resources, polluted air, declining agricultural land, heat island, global warming etc. make the cities living conditions difficult.

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

However, many communities that lived in the past had planned urban settlements based on ecological parameters and had achieved a livable environment and sustainable resource management. This planning approach which is seen in many ancient Turkish settlements, is a successful example of the necessity of making ecological bases of new city plans and these examples are thought to shed light on the environmentally friendly cities of the future. In this framework, the effects of ecological parameters on the settlements have been tried to be revealed and the subject has been exemplified in Beypazarı city center.

Keywords: Ecology, Ecological Parameters, Old Turkish Settlements, Beypazarı

GİRİŞ

Bir yerleşim bölgesinde yerleşim sınırlarının belirlenmesi, alanın topoğrafik özellikleri ve alanın iklimsel verileri ile yapılmaktadır. Bu verilerin yerleşim bölgesinin seçiminden yapısal malzemelerin seçimine kadar etkili olması gerektiği yapılan çalışmalarla sabittir. Bir bölgede yaşam alanı oluşturulması doğal çevreye yapılmış bir müdahaledir. Bu müdahale sonucunda görülmüştür ki, yapı ve çevre ilişkisi karşılıklı etkileşimlerden ve etkileşimlerin sonuçlarından oluşmaktadır. Doğal çevreye müdahalede ekolojik parametrelere yapılan pasif ve endirekt etkilerle iklim elemanları etkilenirken, iklim elemanları ve halihazır çevre elemanları ile de yapılı çevrenin etkilenmesi kaçınılmazdır. Hem yerleşim genelinde hem de kapalı mekân içinde ısınma, soğuma, havalanma, su, elektrik gibi ihtiyaçların minimum enerji ve maliyetle çözülmesi çağımızın özellikle üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Ancak gelişen teknolojiler sayesinde özellikle fosil atıkların işlenerek hayatımızın her safhasına girmesi hem doğal çevreyi hem de yapılı çevreyi etkilemiş, iklim ve canlı dengesinde geri dönüşü olmayan zararlara sebep olmuştur. Kent gelişiminde gerekli olan doğaya entegre olma çabasından hızla uzaklaşılmıştır.

Çağımızda enerji etkin tasarım arayışları çerçevesinde rüzgâr, su, güneş, yeraltı kaynakları gibi doğal enerjilerin işlenmesiyle, yaşamın konforlu idamesi için maliyet ve işgücü tasarrufunun yapıldığı enerji kaynakları önem kazanmıştır. Birbirinden farklı birçok sektördeki teknolojik gelişme bu sektörlerdeki işgücü ihtiyacını azaltmış ancak açıkta kalan bu nüfusun kentlere göç etmesine neden olmuştur. Bu ve bunun gibi birçok sebeple göç alan kentlerin bilinçsiz yapılanması ve kontrolsüz büyümesi ve sanayileşme kavramı kentlerin kontrolsüz büyümesine sebep olmuştur.

Canlı organizmaların çevreye adaptasyon yeteneği canlının bulunduğu yaşam alanına uyumunu ve yaşam devamlılığını sağlar. İnsanoğlu için de durum bundan farksızdır. Göçebe hayatın zorluğu, toprağa bağlanma arzusu ve bir topluma aidiyet içgüdüsü zamanla yerleşik düzen sistemlerini oluşturmaya başlamıştır. Yerleşme iklimin birebir etkisiyle oluşturulan yaşam çevrelerinde önceleri iklim sistemlerinin durağan olduğunu düşündürse de son yıllarda yapılan araştırmalar ve gözlemlerle iklim sistemlerinin canlı bir yapıya sahip olduğunu ve birçok etmenden etkilendiğini ortaya koymuştur.

Kentsel dokunun oluşumunda kent içindeki yapıların ve birbirleri ile olan ilişkilerinin mikro klimaya ve enerji kullanımına etkisi çok sayıda değişkeni ihtiva etmektedir. Bu değişkenlerin ihtiyaca göre şekillenmesi ve değişmesi konuya bütüncül bir yaklaşımı olanaksız hale getirmekte ve yerleşimin iklimsel verilerine göre şekillenirken bazı parametrelerin öncelikli olmasını gerektirmektedir. Teknolojik olarak gelişmiş ülkelerdeki hızlı büyüme zamanla bozulan kent dokusunun önüne geçilmesi amacıyla tasarım ve planlamalarda eko kent, yeşil kent, doğa dostu kent, akıllı kent gibi arayışların gündeme gelmesine sebep olmuştur. Ancak uygulamada eşgüdüm yetersizliği, yönetişim sorunları, simülasyon ve öngörü hataları bu arayışların sonucunda bir model geliştirilmesini ve bu doğrultuda tasarım ve planlama yapılmasını olanaksız kılmaktadır (Çetinkaya Karafakı, 2014).

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

Tüm canlılar için, yaşamın sürdürülmesi ve evrimsel sürekliliğin sağlanması temel ilkedir. Genelde doğanın bütünü ve doğal iklimsel koşullardaki değişiklikler insanın eylemlerini konforlu bir biçimde gerçekleştirmesi için uygun olmadığından, insanoğlu var olduğundan bu yana iklimsel koşulları kontrol altına alarak, güvenli, sağlıklı ve konforlu yaşamaya yönelik çeşitli ölçeklerde yapma çevreler yaratmıştır. Bütün varlıkların yaşamlarını sürdürme koşulu, yaşam alanlarındaki kaynakları kullanırken çevredeki doğal dengeyi bozmamaktadır. Ancak günümüzde insanoğlunun çeşitli gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak artan doğal kaynak kullanımı, ekosistemin yenilenme hızından fazla olması sebebiyle geri dönüşü çok zor olan çevresel zararlanmalara neden olmaktadır. Ekosistemin zarar görmesi doğadaki dengeyi sağlayan ve enerji dönüşüm sistemini oluşturan elemanların nitelik ve nicelikleri ile ilişkilerinin bozulması demektir. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu doğal kaynaklar, bunların geri dönüşüm mekanizmalarının kapasitesi ile sınırlıdır. Bugünkü kaynakları maksimum bir verimle kullanmak, gelecek nesillerin de bu kaynaklardan yararlanma haklarına saygı duymak, doğal döngülere zarar vermeden sağlıklı çevreleri yaratmak zorunludur. Bu zorunluluk ekolojik yaklaşımın büyük bir çoğunluk tarafından benimsenmesine neden olmuştur. Ekolojik yaklaşım, bir ürün olarak ele alınabilecek yapının veya yerleşme gruplarının, tasarım aşaması, yapım aşaması, kullanım aşaması, kullanım sonrası ve yıkım aşamalarının ekosistemlere zarar vermeyecek şekilde ele alınmasıdır (Manioğlu ve Koçlar Oral, 2010).

Ekolojik yaklaşımda, geleceğe yönelik imkanlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda tasarımlar yapılmaktadır. Doğal, kültürel, ekonomik, sosyal imkanların belirlenmesi, hedeflerin doğru olarak saptanması, değerlendirme, karar verme ve hedeflere yönelik tercihlerin yapılması bu tasarımın kapsamını oluşturmaktadır. Bu bağlamda yapılan tasarımın devamlılık ve geliştirilebilirlik özellikleri taşıması için fiziki coğrafya özelliklerine ait verilere ve alanın doğal kaynak özelliklerine ihtiyaç vardır.

Çevrenin ekolojik parametreleri olarak da adlandırılabilecek bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Çetinkaya Karafakı, 2013);

*Doğal Parametreler:

Topografya, Jeoloji, İklim, Hidroloji, Toprak, Bitki Örtüsü vb.

*Altyapı Parametreleri:

Enerji, Ulaşım, Yapı Malzemesi vb.

*Çevre Yönetim Parametreleri:

Katı Atık Yönetimi, Atık Su Yönetimi, Temiz Hava Yönetimi vb.

*Tasarım Parametreleri:

Yapı Formları, Açık Alanlar, Cepheler vb.

*Diğer Parametreler:

Halk Katılımı, Kültürel Farklılıklar, v.b.

İnsanoğlunun doğa tasarısındaki sürekli değişimi, onun doğaya karşı olan tavrının ve dolayısıyla yapıtlarının da değişimine neden olmaktadır. Dünyaya tutunma, bir başka deyişle varlığını sürdürebilme güdüsü ile insanoğlu daima doğal çevre ile bir şekilde ideal bir ilişki kurma arayışında olmuştur (Muyan, 2003). Topografya, jeoloji, iklim, hidroloji, toprak ve bitki örtüsü fiziksel çevre bağlamında önemli birer kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu, çevresindeki fiziksel oluşumları bazen derin ve özel ilişkiler kurabileceği kutsal yerler, bazen de kendinden daha değersiz salt fiziksel görüntüler olarak algılamıştır ki, bu gibi farklılaşmalar da onun fiziksel planlama fikrinin doğa düşüncesine paralel olarak değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çağdaş planlamada kullanılan doğal parametrelerin, malzemenin otantikliği ve doğallığıyla sorgulandığı bugünün dünyasında ne denli önemli olduğu açıktır (Çetinkaya Karafakı, 2013).

Bunun yanı sıra enerji bugün sahip olduğumuz medeniyetin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Kalkınmanın ve gelişmişliğin bir göstergesi durumundadır. Ancak hem fosil kaynakların kısıtlılığı hem de üretimde meydana gelen çevre kirliliği son dönem enerji üretim ve kullanım teknolojilerinde dikkatli davranmayı gerekli kılmaktadır. Yenilenebilir ve çevreyle uyumlu kaynakların araştırılması

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

ve geliştirilmesi yapılacak planlamanın gereksinimi doğrultusunda kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Özellikle çevre ve sağlık teması, insan sağlığını tehdit eden çevre unsurlarını değerlendirmeye yönelik küresel bir yaklaşım geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı temiz su ve temiz hava yönetimini de beraberinde getirmiştir. Bu amaçla günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde tasarım aşamasından itibaren, kullanılan malzemelerin bilinçli seçilmesi dahil, kullanımı bütüncül olarak ele alınarak geliştirilmiş enerji yönetim sisteminin bulunduğu, gelişebilecek çevre zararlanmalarına göre önlemlerin alındığı, olumsuz etkilerin noktasal değil bölgesel ölçekte en aza indirgendiği tasarımlar yapılmaya çalışılmaktadır (Çetinkaya Karafakı, 2013).

Ekolojik yapılaşma insanlara her geçen gün daha çok parçalanan ve yok olan yaşam çevrelerine karşı daha dikkatli, sosyal ve akılcı olmayı önermektedir. Bu görüşe göre; malzemelerin akıllıca ve dönüştürülerek kullanımının önemini kavramak ve yaşam konforunu yükselten, doğru planlama ve enerji öncelikli tasarım ile üretilen araç gerecin ve yapıların çoğalmasını desteklemek gerekmektedir (Bostancıoğlu ve Düzgün Birer, 2004).

Yapılan araştırmaların birçoğu kentin doğal çevre üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışsa da son dönemde görülmüştür ki, doğal çevrenin kent üzerindeki etkileri göz önünde bulundurmak hem günümüz kullanıcısının kent konforunu sağlayacak hem de gelecek nesillere bırakılabilecek nitelikte bozulmamış bir kent çevresi yaratılabilecektir.

Geçmiş bütün dünya toplumları sanayi devrimine kadar yerleşme birimlerinde çevreyi kullanarak, çevreden yardım alarak hayat sürmüşlerdir. Doğa ile savaşmadan ona entegre olarak yaşamayı öğrenmişlerdir. Dönemlerinin, teknolojilerinin el verdiği ölçüde doğal enerjileri işlemişler, suyu, rüzgarı, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını etkin bir biçimde kullanmayı becermişlerdir. Teknolojinin yetersiz olmasına karşın yapılan basit icatlarla maksimum yararlanma sağlanmaya çalışılmıştır. Uzun yıllar göçebe hayat süren Türklerde de durum bundan farklı olmamıştır. Yerleşik hayata geçilmesiyle doğayla bir bütün olmayı öğrenen Türkler, dini inanışları gereğince de doğaya saygıyı çok önemsemişlerdir. Kendi besinlerini, hayvanlarının besinlerini, su ihtiyaçlarını, barınma ihtiyaçlarını doğadan yardım alarak karşılamışlar, örf ve adetlerini dahi doğa ile iç içe sürdürmüşlerdir (Çetinkaya Karafakı, 2014).

Bu araştırmanın amacı; ekolojik parametrelere dayalı yerleşimlerin özelliklerini ve eski Türk yerleşimlerinde gerek yerleşimin gelişim sürecinde gerekse yerleşimin kullanım sürecinde genel ekolojik parametrelerin göz önünde bulundurulduğunu ortaya koymak ve bunu Ankara'nın bir ilçesi olan Beypazarı kent merkezinde örneklendirmektir. Bu çalışma ile bir kent oluşumunda ekolojik parametrelerin göz önünde bulundurulmasının ne denli önemli olduğu ortaya konulacak ve bu şekilde oluşacak kentlerin ekolojik temelli, kendi kendine yeten, sürdürülebilir kentler olacakları vurgulanacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Beypazarı kent merkezi şekillenmesi oluşturmaktadır. Beypazarı İlçesi Beytepe Mahallesi, Zafer Mahallesi, Ayvaşık Mahallesi, Kurtuluş Mahallesi, Rüstempaşa Mahallesi, İstiklal Mahallesi ve Cumhuriyet Mahallesinde bulunan Osmanlı mimarisini, yaşam tarzını, kültürünü, ekonomisini, sosyal hayatını günümüze taşıyan ahşap tarihi Beypazarı Evleri'nin, Tarihi Beypazarı Çarşısı'nın bulunduğu alan Ankara Kültür Varlıklarım Koruma Kurulu tarafından 18.01.2008 tarih ve sayılı 2911 kararı ile Kentsel sit alanı ilan edilmiştir (Anonim, 2013). Kentsel sit kararıyla tarihi değerlerinin korumaya alınmış olması Beypazarı kent merkezinin çalışma alanı olarak seçilmesini sağlamış ve kentsel sit sınırı çalışma sınırı olarak kabul edilmiştir.

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

Çalışma kapsamında alanının doğal, yerel, dinsel, sosyal ve kültürel özelliklerinin analizinde ve değerlendirilmesinde dokümanlardan, haritalardan, raporlardan ve resimlerden faydalanılmıştır. Literatür taramalarıyla desteklenen konuda yola çıkış hipotezi;
'Eski Türkler yerleşmelerinde ekolojik parametreleri göz önünde bulundurarak tasarım ve planlama yapmıştır' cümlesidir.

Çalışmada kullanılan yöntem 4 aşamalıdır. Öncelikle ortaya konulan hipotezden yola çıkarak ekolojik parametrelere açıklık getirilmiştir, kent şekillenmesini etkileyecek parametreler başlıklar ve kısa açıklamalar halinde sıralanmıştır. Daha sonra Beypazarı kent merkezinin doğal ve kültürel özellikleri sıralanarak çalışma alanı olarak seçilmesinin nedenleri ortaya konulmuştur, 3. aşama olarak araştırma sonuçları aşağıdaki özellikler doğrultusunda değerlendirilmiştir;

1. Doğal Özelliklere İlişkin Değerlendirme
2. Plan Özelliklerine İlişkin Değerlendirme
3. Fiziksel Özelliklere İlişkin Değerlendirme

4.aşamada ise elde edilen analizler tartışılarak 'Eski Türkler yerleşmelerinde ekolojik parametreleri göz önünde bulundurarak tasarım ve planlama yapmıştır' sonucuna varılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde örnek alan olarak seçilen Beypazarı kent merkezinin şekillenirken ekolojik parametrelere gösterdiği uyum saptanacaktır. Beypazarı kent merkezinin sahip olduğu ekolojik özelliklerin çalışma konusu olan 'Eski Türkler yerleşmelerinde ekolojik parametreleri göz önünde bulundurarak tasarım ve planlama yapmıştır' sonucuna örnek teşkil etmesi açısından yapılan değerlendirmelere ve ulaşılan bulgulara yer verilecektir. Beypazarı kent merkezinin sahip olduğu ekolojik özelliklerin yerleşimin şekillenmesi sürecinde ne denli göz önünde bulundurulduğu belirtilecektir.

Çalışma konusu olan ekolojik parametrelere dayalı tasarım ve planlama çok eski çağlardan beri birçok toplumun benimsediği bir kent tasarım ve planlama şeklidir. İlkel toplumlarda doğa ile iç içe yaşama şekilleri geliştiren insanoğlu, doğayı yenmesi ve sömürmesi gereken bir ortam olarak görmekten çok ona entegre olması gerektiği bilinci ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Eski Türk toplumları da benimsedikleri göçebe yaşam şekli ve dini inanışları gereği doğa ile iç içe yaşamışlar ve iç mekan ya da dış mekan olsun yaşam çevrelerinde doğadan her zaman faydalanmışlar, mekanlarında doğadan unsurlara her zaman yer vermişlerdir.

Çalışma kapsamında örnek alan olarak seçilen Beypazarı kent merkezi belirtilen bu yerleşim özelliklerini barındıran ve geleneksel Türk yerleşim kültürünü geçmişten günümüze taşıyan bir Türk yerleşimidir.

Ankara ilinin en verimli toprakları arasında Kirmir Çayı'nın etkisi altına aldığı Beypazarı, Güdül, Ayaş ilçeleri gelmektedir. İç Anadolu Bölgesi'nde olmasına rağmen vadi tabanında hissedilen ılıman iklim özellikleri sebebiyle alanda bol ve çeşitli yetiştirilebilen sebze ve meyve çeşitleri mevcudiyeti de alan ekolojisinin elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellik alan araştırması için Beypazarı'nın seçilme nedeninin başında gelmektedir.

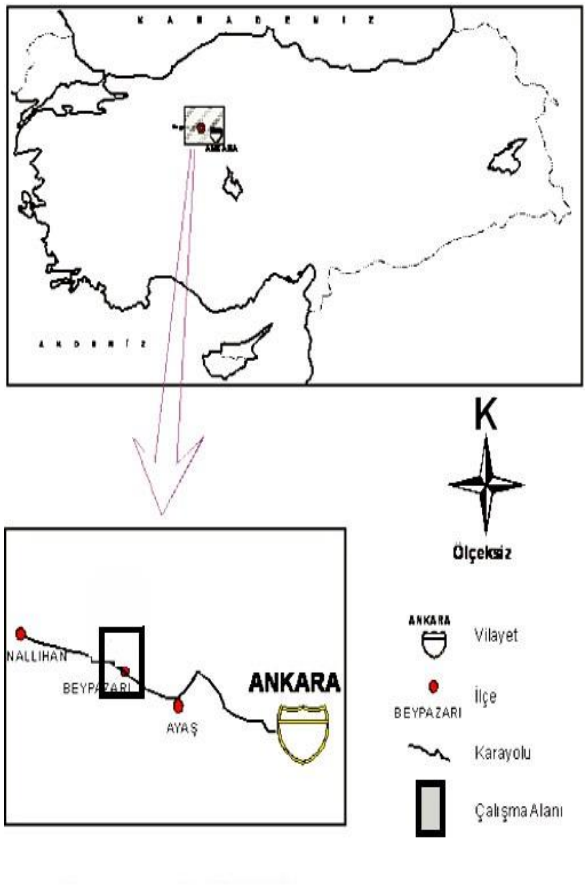
Beypazarı'nın verimli tarım alanları, doğal su kaynaklarının zenginliği, sarp yamaçlı tepelerle çevrelenmiş korunaklı bir konumda olması tarihsel olarak önemli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Beypazarı bugün eski ve yeni yerleşim alanı olarak ikili bir yerleşme düzeni içerisindedir. Çarşı ve geleneksel konutlardan oluşan mahalleler eski kesimdeki karakteristik dokuyu oluşturmaktadır (Eceral ve Özmen, 2009).
Beypazarı kent merkezini diğer ilçe merkezlerinden ayıran en önemli özellik, Osmanlı döneminden günümüze kadar

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

yaşayabilen ve halen konut olarak kullanılabilen ahşap evlerinin aslına uygun olarak korunuyor olması ve halen yerli halk tarafından kullanılıyor olmasıdır. Kentin tarihi konut dokusunu tamamen koruyarak artan nüfus için bu dokuyu bozmadan yeni yerleşim alanları oluşturmuş olması da kentin tarihi niteliğinin bozulmamasında önemli bir etken olmuştur.

Araştırma alanının tarihi ticaret yollarının üzerinde olması yerleşim üzerinde kültür zenginliği yaratmıştır. Beypazarı ilçe sınırları içerisinde doğal sit alanı, arkeolojik sit alanı ve kentsel sit alanı kararlarıyla korunan değerlerin var olması da bölgenin hem ekolojik hem de tarihi değerinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

İç Anadolu Bölgesi'nin yukarı Sakarya Bölümü'nde bulunan Beypazarı, Ankara iline bağlı olup Ankara'nın 100 km kuzeybatısında yer almaktadır. 1868 km^2 yüzölçümüne sahiptir. Merkeze bağlı 64 köy vardır. Denizden yüksekliği 675 m'dir. Doğusunda Ayaş ve Güdül, kuzeyinde Kıbrısçık ve Seben, batısında Nallıhan, güneyinde Polatlı ve Mihalıççık ilçeleriyle çevrilidir (Anonim, 2013). Şekil 1'de Beypazarı konum haritası verilmektedir.

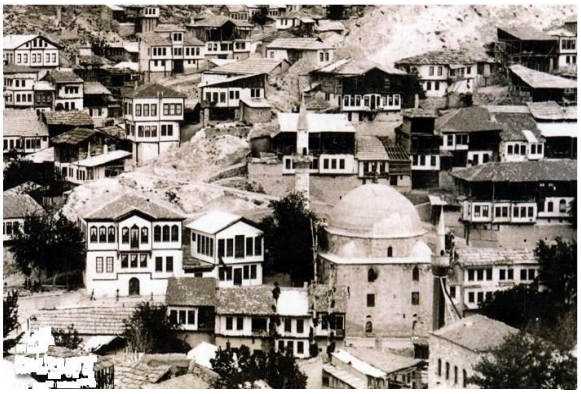
Şekil 1. Beypazarı Konum Haritası (MTA, 2013)

İç Anadolu Bölgesi ile Batı Karadeniz Bölgesi arasında geçiş alanı konumunda olan Beypazarı; iklim özelliklerini de her iki bölgeden almaktadır. Kuzeyinde Batı Karadeniz; bozkır olan güney bölümde ise İç Anadolu İklim özellikleri görülmektedir. Beypazarı'nda en fazla yağış aralık ve ocak ayında (56.1 mm ve 48.7 mm), en az yağış ağustos ve eylül ayındadır (13.6 mm ve 14.1 mm). Beypazarı'nda hâkim rüzgârlar batı ve güneybatıdan, en hızlı esen rüzgâr ise güneydoğudan 32.4 mm/saniye şiddetiyle esmektedir. Ortalama maksimum sıcaklık temmuz ayında 31.2 C^0 ve ortalama minimum sıcaklık ocak ayında 180 C^0 olarak ölçülmüştür. Yıllık ortalama nispi nem % 61.2'dir. Ortalama nispi nemin en yüksek olduğu aylar; aralık ve ocak ayları olup, ortalama nispi nemin en düşük olduğu aylar; temmuz ve ağustostur (Aklanoğlu ve Arslan,2010).

Kent, Ortaçağ'dan yakın geçmişine kadar İstanbul'u Ankara'ya bağlayan yol güzergâhı üzerinde önemli bir menzil noktası olmuş ve

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'daki sof ticaretinin belli başlı merkezleri arasında yer almıştır. 16. yüzyılda Hüdavendigâr (Bursa) Livası'na bağlı bir kaza olan Beypazarı, özellikle 17. yüzyılda jeopolitik konumundan kaynaklanan canlı bir sosyoekonomik yapıya sahiptir. 19. yüzyıl başlarında Ankara vilayetine bağlanan Beypazarı'nın eski kent merkezini teşkil eden çarşısı ile çevresindeki altı mahalle geçirdiği birçok büyük yangın ve depremden zarar görmüş olmasına karşın, yenileme ve onarımlar sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Bugün, yoğun olarak 19. yüzyıl yapılarıyla donatılmış zengin bir tarihi dokuya sahip olan Beypazarı eski kent merkezi, vadi yamaçlarında gelişen tipik bir Osmanlı taşra kenti görünümü sergilemektedir (Bozkurt, 2012).

Şekil 2. Eski Beypazarı (MTA, 2013)

Kentte topografik yapı oldukça engebelidir. Ankara-İstanbul yolu kenti ikiye ayırmış, kuzeyde kalan kısım eski yerleşme olarak varlığını korumuştur (Şekil 2). Yer yer dağlık bir yapı gösteren arazi içinde konutlar dik yamaçlara ve vadilere yerleşmiştir. Yapılaşmanın mümkün olmadığı kalker tepeler ise eski konut dokusu içinden anıtsal bir görsel değere sahiptirler. Eski İstanbul yolunun güneyindeki düzlüklerde yeni kent olarak adlandırabileceğimiz, tarihi dokuyla oldukça uyumsuz bir yeni kent dokusu bulunmaktadır. Çarşı ve geleneksel konutlardan oluşan mahalleler, eski kesimdeki karakteristik dokuyu oluşturur ve 2008 yılında kentsel sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır (Çetinkaya Karafakı, 2014).

Vadi tabanlı olması, akarsularla beslenen verimli topraklarının olması Beypazarı'nın çevresinin yeşil olmasını sağlamıştır. Tarihi kent merkezinde tarihsel süreçte konumlanan özel bir açık-yeşil alan yoktur. Yolların bir kısmı topoğrafya ile uyumlu olsa da bir kısmı dar ve diktir. Sokak güzergâhlarının değiştiği yerlerdeki küçük alanlar ise sokağı rahatlatacak bir açık alan hissi vermemektedir.

Çalışmanın konusunu ekolojik parametrelerin eski Türk kentlerindeki yerleşimler üzerine etkilerinin araştırılması oluşturmaktadır. Bu durum araştırma alanının eski Türk kenti özelliklerini taşımasını zorunlu kılmaktadır. Beypazarı'nda eski kent merkezinin mutlak korunmuş olması kent merkezinde eski ve tarihi niteliğini kaybetmemiş bir dokunun bulunmasını sağlamıştır. Eski kentin kullanım sürekliliği yerleşimin ekolojik temelli olmasıyla açıklanabilir. Kent merkezinin bozulmadan günümüze kadar ulaşabilmesi elbette getirilen koruma kararlarıyla gerçekleştirilebilmiştir.

Beypazarı kent merkezinin yer seçimi ve gelişimi sürecinde ekolojik parametrelere duyarlı tasarımlar ve planlamalar yapıldığının ortaya konması için alan verileri; doğal özellikler, plan özellikleri ve fiziksel özellik olmak üzere 3 özellik bakımından irdelenmiştir.

Doğal Özelliklere İlişkin Değerlendirme

Beypazarı yerleşimini belirleyen çok çeşitli doğal etmenler mevcuttur. Alanın topoğrafik yapısı, hakim rüzgar yönleri, kent güvenliği ve savunma olanakları, suya yakınlık, yer altı zenginlikleri, ormanlık alan varlığı, zemin emniyeti, doğal ulaşım kolaylığı, verimli tarla varlığı, yamaçların varlığı, eğimi ve güneşlenme durumu, yağış alma miktarı gibi özellikler yerleşim yeri seçiminde, sokak ve mahallelerin şekillenmesinde oldukça büyük önem taşır. Karasal iklim özelliklerini taşıyan bölgede yapılan tasarımlar iklimle uyumludur (Çatı eğimleri, ev bakarları, pencere büyüklükleri, yapı yalıtımları, ısınma sistemleri, bina yakınlıkları vb.). Geleneksel doku,

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

(1849'deki yangın sonrası grid sistemle planlanarak yeniden yapılan) 600 dükkanlı çarşıya ve günümüze kalıntıları ulaşan 1613 tarihli Nasuh Paşa (Sulu) Hanı'na odaklanmaktadır. Doku, çarşının kuzeybatısındaki yamaçlarda, yapılaşmanın ve ulaşımın zor çözümlendiği strüktürde, eğime paralel gelişen, organik ve asimetrik yerleşme desenine sahiptir (Gültekin, 2007).
Dini inanç ve gereksinimler doğrultusunda gelişen mahallerin birbirinden ayırımında ağaçlıklar, küçük su akıntıları, kayalık gruplar ya da tepecikler belirleyici olmuştur. Bu durum doğal unsurların kentin şekillenmesindeki önemini belirleyicidir. Geleneksel Beypazarı sokakları dardır ve çıkmaz sokaklar mevcuttur. Bundaki amaç güvenliğin sağlanabilmesi ve komşuluk ilişkilerinin güçlü tutulabilmesidir.

Alanın topoğrafik özelliklerine göre şekillenen yapı adaları gereğince evler güney-batı yamaçlı ve birbirlerinin yapı ısısından faydalanmaları, alan kazancı ve güçlü komşuluk ilişkileri gereğince bitişik nizam şeklinde inşa edilmiştir. Buna karşın doğaya ve komşuya saygıdan ve doğadan maksimum yaralanma isteğinden dolayı yapılar birbirlerinin güneşini, havasını ve manzarasını kapatmamaktadır. Yerleşme etrafından geçen çaylarla beslendiği için su sıkıntısı yaşanmamatadır.

Kentin kuzeyinde ormanlık bir alan mevcuttur. Kent bu alan sayesinde kuzey rüzgârlarından korunmaktadır ve yakacak, yiyecek ve ahşap temini sağlanmaktadır.

Plan Özelliklerine İlişkin Değerlendirme

Kent yerleşimi klasik bir kompakt kent modeline sahiptir. Yapılar genelde iki veya üç katlı, bahçeli veya bahçesizdir. Değerli olan kent merkezindeki parseller küçüktür. Kent planı doğal topoğrafya ile şekillenmiştir. Dönemin teknolojileri kullanılarak yapılar inşa edilmiş ve donatılmıştır. Sokaklar organik yapıda ancak genelde eğime dik ve dardır (4-5 m). Bazı sokaklar küçük meydancıklara çıkar ve güzergah değiştirir. Etkili bir meydan çalışması yoktur. Bazı mahallelerde çıkmaz sokaklar mevcuttur. Sokak orta aksı su drenajı için balık sırtı düzende yapılmış böylelikle suyun sokağı terk etmesi çabuklaştırılmıştır (Çetinkaya Karafakı, 2014).

Fiziksel Özelliklere İlişkin Değerlendirme

Kentsel sit sınırları içinde incelenen çalışma alanında genel fiziksel görünümünde 1-2-3 katlı Beypazarı evleri hakimdir. Evler genelde simetrik, cepheler düz ya da çıkmalıdır. Tek düzeliği bozan çıkmalar evin durumuna, yolla olan ilişkisine göre ortadan, yandan, yandan şaşırtmalı, testere biçimli veya tüm kat boyudur. Süsleme Beypazarı evi için önemlidir. Cephelerdeki cumbalar, pencere kafesleri ahşap işlemelerle süslenmiştir. Çıkmalar çok derin olmasalar da payandalarla binaya tutturulmuşlardır. Bu da cepheye bir hareketlilik katmıştır. Yapıların ilk katı (subasmanı ya da zemin katı) taşla örülmüştür. Bu taş doğal olarak yöreden çıkan kaba yontulmuş ya da kesilmiş taştır. Etkili bir rengi yoktur, sıva kullanılmamıştır. Genellikle 90-100 cm kalınlığındadır. Üst katlar ise ahşap taşıyıcılıdır. Üst katların sıvalarında yöreye özgü kireç ile suyun karıştırılması ile yapılan tatlı sıva kullanılmıştır. Kremsi beyaz olan sıvanın ısı tutumuna etkisi büyüktür. Uygulama ve kullanım esnasında sağlığa zarar vermemektedir. Doğa içinde var olan bitki örtüsü bahçeli yapılarda aynen kullanılmaktadır. Yapıların bahçeleri büyük değildir. İçlerinde ağaç yükü azdır. Soğuk iklim nedeniyle kuzeyde ibreli ağaçlar tercih edilmektedir. Meyvelik ve sebzelik için ayrılan bahçe bölümleri mevcuttur (Çetinkaya Karafakı, 2014).

SONUÇ

Beypazarı'nda bulunan geleneksel ve yöresel unsurlar toplumumuzun kültürel miraslarındandır. Bu unsurlar aynı zamanda yöresel özellikleri ile dünyanın kültürel çeşitliliğinin de bir göstergesidir. Bunlar, globalleşme ve tekdüze olma tehlikesi içinde bulunan dünyamızda kaybedilmemesi gereken kimlik özellikleridir. Tüm toplumlar, kimliğinin ifadesi olan bu kültürel mirası oluşturan özgün

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

kanıtlara sahip olma, anlama, akılcı ve uygun bir şekilde kullanma hakkına sahiptir. Bu özellikleri bütün özgünlükleri ile sonraki kuşaklara iletme görevi ise bugünkü neslin sorumluluğundadır. Bu, insanlığın sürdürülebilir gelişimi için de vazgeçilemez bir sorumluluktur. Bu bağlamda, Beypazarı'nda 10 Mayıs 2000 tarihinden itibaren tarihi doku ve yapıların korunması ile ilgili çalışmalara büyük bir hız verilmiştir (Urak ve Çelebi, 2005).
Sürdürülebilir korumanın ilkelerine göre; geleneksel konut ve dokusunun özgün işlevini yaşatması, onun çağdaş kullanım kriterlerine uygunluğuna bağlıdır. Konut kullanımı temel insan hakkı olduğuna göre, geleneksel konut ve dokusu, yaşanabilirlik ölçütlerini veya asgaride kullanıma ilişkin temel gereksinimleri karşılamalıdır. Her biri farklı koşulları ve boyutları gerektiren, yaşanabilirlik ve koruma-yaşatma ya da diğer bir değişle sürdürülebilirlik için kullanılabilirlik ortak koşuldur (Gültekin, 2007).

Beypazarı'nda günümüz modelleme çalışmalarıyla ortaya konulan planlama kararlarının, arazi, yer seçimi ve yoğunluk özellikleri incelendiğinde, iklim özelliklerine göre alanda yer seçimi, bölgeleme ve yoğunluk ile yerleşimin geometrik biçimlenişinin doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Beypazarı kentsel sit alanı tesviye eğrileri göz önünde bulundurulduğunda yerleşimlerin göreceli dik olan yamaçlarda yapıldığı, düz ve verimli tarım alanlarının yapılaşma için kullanılmadığı, meskenlerin konumlanırken birbirlerinin manzara, güneşlenme ve havalanma özelliklerine mani olmadığı görülmektedir. Günümüz kent planlamalarında da özellikle yazları sıcak-kuru, kışları soğuk-kuru olan iklimlerde tercih edilen yapılaşma şekli bu yönde olmaktadır.

Karakteristik bir Türk yerleşimi özelliği gösteren Beypazarı detaylı incelendiğinde detaylarda saklı olan yerellik kavramı ortaya çıkmaktadır. Gerek malzemede gerek şekillenişte gerekse de kullanımda oluşan bu farklar, yine alanın kendine özgü doğal özellikleri ve bir ticaret yolunun üzerinde olmasından dolayı barındırdığı farklı kültürlerin etkileriyle oluşmuştur. Son dönem teknolojilerinin dahi çevresel bozulma karşısında çaresiz kalması, hızla önem kazanmaya başlayan sürdürülebilirlik kavramını; giderek ekolojiye dayalı, ekolojiye saygılı plan ve tasarımlar yapmaya teşvikle ortaya çıkarmaktadır.

Oysaki bu geç kalmış doğaya dost planlama çabası Beypazarı yerleşiminin 1354 yılında Osmanlıların hâkimiyetine geçmesiyle bölgede kendini 14. Yy da göstermiştir. Göç ettikleri yerlerden beraberlerinde getirdikleri kültürlerini bozmadan zenginleştiren Türkler, yaşadıkları dinin de şekillendirdiği yerleşimlerini doğa ile dost planlayarak günümüze miras bırakmayı başarmışlardır. Bu bağlamda eko kentlerin sahip oldukları özelliklere bakılarak, doğaya saygıyı, doğadan ona zarar vermeden yararlanmayı örf ve adetlerinde bir prensip olarak barındıran Türklerin Beypazarı yerleşimini 13.-14. Yy.'da dönemin ekolojik kenti olarak geliştirdiği ve ekolojik parametreleri göz önünde bulundurarak tasarım ve planlamalar yaptığı ortaya çıkmaktadır (Çetinkaya Karafakı, 2014).

KAYNAKÇA

Aklanoğlu, F. ve Arslan, M., **(**2010). Beypazarı Peyzaj Potansiyelinin Geliştirilmesi, Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi 24 (4): 45-52.

Anonim, (2014). Beypazarı Belediyesi Raporları.

Bostancıoğlu, E. ve Düzgün Birer E., 2004. Ekoloji ve Ahşap–Türkiye'de Ahşap Malzemenin Geleceği, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2: 37.

Bozkurt, T., (2012). Seyahatnamelerde Beypazarı, Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8: 258-291.

Çetinkaya Karafakı, F., (2013). Peyzaj Planlamada Ekolojik Parametreler, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 6 (1): 55-57.

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com

Çetinkaya Karafakı, F., (2014). Eski Türk Kentlerinde Ekolojik Parametrelerin Yerleşim Üzerine Etkilerinin İrdelenmesi, Beypazarı Kent Merkezi Örneği. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Ankara, ss: 231.

Gültekin, N., (2007). Geleneksel Konut Dokusunda Kullanım Sürecinin Değerlendirilmesi Beypazarı Örneği, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der, 22: 261-272.

Eceral, Ö. T. ve Özmen, A. C. (2009). Beypazarı'nda Turizm Gelişimi ve Yerel Ekonomik Kalkınma, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2: 46-74.

Manioğlu, G. ve Koçlar Oral, G., (2010). Ekolojik Yaklaşımda İklimle Dengeli Cephe Tasarımı, Sürdürülebilir Çatı ve Cephe Sistemleri, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu Bildiri Kitabı, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi Buca, İzmir, s: 257.

MTA, (2013). Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Arşivi.

Muyan, C., (2003). An Analytical Approach To The Concept Of 'Topography' In Architecture. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yayınları, İzmir, s: 310.

Urak, G. ve Çelebi, G., (2005). Beypazarı Geleneksel Evlerinde Uygulanan 'Tatlı Sıva' Üzerine Bir İnceleme, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der, 20: 401-409.

a Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, filizcetinkaya@gmail.com